

Editorial

Hic sunt leones

Pavel Pospěch, Roman Vido

Hovoříme-li o „bílých místech“, vyjadřujeme tím současně určitý příslib. „Bílá místa“ se nacházejí za hranicemi známého, barevného světa – tam, „kde žijí lvi“ a rozkládá se *terra incognita*. Čekají zde nepovšimnuta na toho, kdo si na ně posvítí lucernou poznání a s velkou slávou je pokryje barvou. Nejde přitom jen o poznání vědecké; „bílá místa“ můžeme najít i ve zdánlivě dokonale promyšleném technickém plánu, v dějové zápletce natáčeného filmu nebo na trhu, na něž se chystáme vstoupit se svým produktem. Ve všech případech představuje hledání „bílých míst“ práci objevitelskou a chvályhodnou. Schopnost najít bílé místo a ukázat na něj je cenná jak pro technické plánovače, tak i pro filmové tvůrce a obchodníky, neboť všem v jejich práci pomáhá a posouvá je vpřed. Co však tento příslib znamená pro sociální vědy a pro ty, kdo se jimi zabývají?

Bílá místa v sociálních vědách mohou vystupovat ve dvojitým významu. První význam se odvozuje z tradice osvícenské vědy a pozitivismu. Ta na pomyslné mapě poznání vyznačuje bílou barvou místa, jejichž zaplnění nám chybí k tomu, abychom dosáhli úplného poznání. Hrdiny tohoto boje za poznání světa ztělesňovali francouzští encyklopedisté 18. století, jejichž cílem bylo obehnout věděním veškerý náš svět, rozpoznat jeho zákony a zachytit je do knih, v nichž není místo pro prázdné stránky. Ve světě, který se řídí zákony a jehož předvídatelnost je úměrná naší schopnosti tyto zákony odhalit, jsou bílá místa dráždivými nedostatky, jejichž odstranění nám umožní dosáhnout plného poznání. Budeme-li se zde držet metafory světla, pak znamená cesta za poznáním rozsvěcování nových a nových pochodní, na jehož konci stojí svět plně zalitý světlem, ve kterém není místo pro sebemenší temné zákoutí a na jehož okrajích už žádní lvi nežijí.

V moderní společnosti se velkolepý duchovní úkol encyklopedistů rozpadá do nespočtu přízemních problémů, které každý den zažívají technokraté a úředníci. Také oni se snaží eliminovat bílá místa a spolu s nimi všechny případy, jež se vymykají univerzalizujícímu působení byrokratické správy. Principy pokrytí a kompetence, které tvoří jádro fungování byrokracie, stanovují, že každý případ musí být pokryt byrokratickým pravidlem a pro každý případ musí existovat kompetentní instituce, která jej dokáže řešit. Vyskytne-li se rušivý případ, který se nachází mimo ustavené kategorie, je potřeba rozšířit pokrytí a redefinovat kompetence tak, aby bylo stávající bílé místo odstraněno. Když se pak byrokratovi podaří nereglementovanou realitu podřídit byrokratickému věděni a bílá místa, která mu dosud unikala, úspěšně eliminovat, může odejít z kanceláře domů s pocitem spokojenosti, že splnil svůj úkol.

Druhý význam bílého místa se pojí s jiným hrdinou: cestovatelem. Podobně jako byrokrat i cestovatel zaměřuje svoji pozornost na bílá místa na mapách světa a také on se je snaží zaplňovat barvou – tím, že je odhaluje, zanášá do map, píše o nich zprávy a otevírá cestu těm, kdo by jej do neprobádaných oblastí chtěli následovat. Existuje zde však důležitý rozdíl: zatímco byrokrat po eliminaci bílých míst odchází spokojeně domů, ztrácí cestovatel smysl svého počinání. Tam, kde byrokrat zakouší triumf, cestovatel chřadne. Poté, co jsou všechna bílá místa popsána a zanesena do encyklopedií či úředních výkazů, zůstává weberovský odkouzlený a předvídatelný svět, který se řídí dobře známými zákony a poučkami. Je to svět, ve kterém tajemství a zvědaví cestovatelé nemají místo, svět, v němž zvítězilo instrumentální vědění, jež učinilo každou příští vědu nepotřebnou. Pomněme jen na ředitele amerického patentového úřadu Charlese H. Duella, který roku 1899 údajně prohlásil, že se jeho úřad může zavřít, neboť „vše, co se dá vynalézt, už bylo vynalezeno“.

Přestože je představa pokroku a kumulace vědění zapuštěna v samotných základech modernity, těch, kdo by se s ní byli ochotni ztotožnit, bychom dnes našli mnohem méně než před sto lety. Přerod modernity z její rané, industriální fáze do fáze reflexivní a kritika, kterou na adresu pozitivistické a kumulativní vědy snesli autoři jako Lyotard, Feyerabend nebo Beck, vrátily naději všem cestovatelům: bílá místa nemizí. Věda sice bude nadále zodpovídat aktuální otázky a odstraňovat bílá místa, zároveň však bude vytvářet bílá místa nová. Zaplnění starých bílých míst nejenže vytváří bílá místa nová, ale může také nechat zbělat ta místa, jejichž vybarvení jsme již brali za definitivní. Každá zodpovězená otázka problematizuje stávající odpovědi a současně nastoluje další otázky. Lvům vyhynutí nehrozí. Proces poznávání nabývá povahy kráčení s lucernou, která střídavě vrhá světlo tam a onde, nikdy však světlem nepokryje celý svět. A co více – samotný svět se už nejeví jako konečná realita, ale připomíná spíše tekuté písky, které neustále proměňují svůj tvar a znehodnocují naše minulé odpovědi. V neposlední řadě pak také záleží na tom, kdo onu lucernu se světlem v ruce třímá.

S vědomím uvedených souvislostí vám předkládáme číslo s texty, které usilují o pojmenování a zaplnění některých existujících bílých míst na poli sociálních věd. Necháváme přitom na vás, zdali tyto počiny budete vnímat „postaru“ na způsob doplňování chybějících kamínek do celkové mozaiky úplného poznání, anebo zaujmete pohled, v jehož rámci je mapování bílých míst výzvou k cestovatelskému dobrodružství, jež nikdy nekončí. Tak či onak vám přejeme, abyste se na konci cesty tímto číslem plným „bílých míst“ cítili intelektuálně obohaceni.